

FELSEFE ARACILIđIYLA DÜŞÜNME

phoenix

İçindekiler

Önsöz	ix	
Teşekkür	xi	
1	Metafizik	1
2	Bilgi Kuramı	33
3	Zihin Felsefesi	71
4	Bilim Felsefesi	105
5	Ahlak Felsefesi	135
6	Siyaset Felsefesi	179
7	Sanat Felsefesi	211
8	Din Felsefesi	243
	Küçük Sözlük	279
	Önerilen Diğer Okuma Parçaları	291
	Dizin	297

Önsöz

Şu soruları göz önüne alalım:

- Özgür bir seçime benzeyen bir şey yaptığımda gerçekten özgür bir biçimde mi davranmaktayım?
- Modern çağlarda bilimin hayret verici derecede ilerlemesini açıklayan şey nedir?
- Bilim çağında dindar olmak akıl dışı mıdır?
- Irkçılığın ahlaksal bakımdan yanlış olduğunu söylediğimizde nesnel bir doğruyu mu ifade ediyoruz, yoksa sadece kişisel duygularımızı mı dile getiriyoruz?
- Kendisine değer verdiğimiz sanat, bize verdiği haz dışında nedir?

Filozofların tartıştıkları bu tür sorunlardır. Ancak hemen hemen herkes zaman zaman felsefi problemler üzerinde düşünür. Hayatının bir anında zihninin, bedeni olmaksızın var olup olamayacağı veya bir Tanrı'nın olup olmadığı veya rüya görmediğimizden kesinlikle emin olup olamayacağımızı kim merak etmemiştir? Bu tür sorular son derece ilginçtir, ancak kolay değildir. Onları, aynı sorunları ele almış başkalarının görüşlerinden yararlanmaksızın sadece kendi kendimize düşünmeye çalışmak yıldırıcı bir uğraştır. Bu biraz başka dağcılarının deneylerinden yararlanmaksızın ve herhangi bir ekipman olmaksızın düz bir kayaya tırmanmaya girişmek gibidir. Böyle bir girişimde yerden birkaç metre sonra bu kayaya “yapışıp kalma” ihtimalimiz hayli fazladır.

Bu kitap, bu tür felsefi problemler üzerinde düşünmeye başlamayı arzu eden insanlar için yazılmıştır. Felsefe hakkında daha önceden bilgi edinilmiş olduğuna varsaymamaktadır. Birincil amacımız felsefenin en büyüleyici ve önemli problemlerinden bazılarıyla okuyucunun tanışmasına yardımcı olmaktır. Zaman zaman Batı geleneğine mensup büyük düşünürlerinin bazılarının düşüncelerini tartışacak olsak da, bu kitap bir felsefe tarihi değildir. Soruşturmamız boyunca özel öğretileri tanıyacak, betimleyecek ve değerlendirecek olsak bile, bir felsefi öğretiler kataloğu da değildir. Başka her şeyden çok yapmaya çalıştığımız şey, *felsefi olarak düşünmenin* ne anlama geldiğini göstermektir.

Kitaptaki sekiz bölüm kesinlikle felsefenin bütün dallarını temsil etmemektedir. Bu tür bir kitapta bunu yapmak mümkün değildir. Bundan dolayı bir seçme yapmak zorundaydık. Ancak üzerinde yoğunlaşmayı seçtiğimiz alanların tümü uzunca bir süredir felsefenin merkezinde olmuş olan alanlardır ve bugün de çok heyecan verici araştırma alanları olarak kalmaya devam etmektedirler.

Her bölüm az çok kendine yeten bir soruşturmayı kapsamaktadır ve diğer bölümler hakkında tanışıklığımız olmaksızın kendi başına anlaşılabilir. Ancak felsefenin bir dalına ait problemler genel olarak bir başka alanına ait problemlerle yakından bağlantılıdır. Örneğin siyaset felsefesi alanına ait sorulara nasıl yaklaştığımız, iyinin ve doğrunun doğasıyla ilgili ahlak felsefesi alanına ait soruları nasıl cevaplandırdığımızdan etkilenmek durumundadır. Bu bir bağlamda bir konunun tartışılmasının başka bir yerde söylenen şeyle kesişmesi, üst üste gelmesi anlamına gelir. Ancak bu, bir bölümün diğerine tabi olacağı ölçüde değildir.

Her soruşturmayı okuyucuların çoğunun bilmesi muhtemel bir soruyu ortaya atmak veya bir tezi ortaya koymakla başlatacağız. Daha sonra bu konuyu bu yolda ilk defa ilerleyen birinin aklına gelmesi muhtemel düşünceler ve sorularla teması kesmemeye çalışacak bir biçimde tartışacağız. Bu amaçla metin içinde şuraya buraya bu tür düşünceleri ifade eden sorular ve iddiaları yerleştireceğiz. Bu yaklaşım aynı zamanda tartışmalarımıza felsefi bir diyalogun yapısı ve havasını yansıtan bir şeyler kazandırmamıza yardımcı olacaktır. Felsefi diyalog ise çoğu kez yalnız başına düşünen felsefi bir düşüncenin bile aldığı biçimdir.

Hiçbir bölüm ele aldığı alanın tümünü kapsamaya çalışmamaktadır. Tersine her bölüm genellikle birbirleriyle yakından bağlantılı az sayıda sorun üzerinde odaklanmaktadır. Örneğin, Metafizik bölümü geniş olarak iki tartışmaya ayrılmıştır: Belirlenimcilğe karşı özgürlük ve idealizme karşı materyalizm. Benzer şekilde sanat felsefesi bölümü sanata niçin değer verdiğimiz sorusu üzerine uzun bir soruşturmadır. Bu yaklaşım, mevcut felsefi seçeneklerin tam listesi hakkında bilgi vermeye karşıt olarak felsefi düşüncenin özelliğini gösterme temel amacımızla uyusmaktadır.

Ancak felsefe tarihi şüphesiz gerek iç değeri bakımından, gerekse bugün felsefi problemlerimizi tasarlama ve ele alma tarzımızı kesin bir biçimde belirlemiş olmasından dolayı şüphesiz bilinmeye değerdir. Bundan dolayı önemli felsefi tezler hakkındaki açıklamalarımızı fikirlerini tartıştığımız büyük düşünürlerin bazıları üzerine vereceğimiz kısa bilgilerle tamamlayacağız. Felsefi tartışmanın akışını bozmamak için bu özetler ana metinden ayrılmıştır. Aynı nedenle “Eleştirici bir tarzda düşün!” kutuları, metinde temas edilen akıl yürütme biçimleriyle ilgili bazı temel tanım ve ayrımlar hakkında somut örneklerle tamamlanan ayrı açıklamalar vermektedir.

Bu kitap ilkin ve öncelikle genel okuyucuyu hedeflemekle birlikte bir el kitabı veya ortaöğretim ve üniversite seviyesinde giriş derslerindeki okuma parçaları için tamamlayıcı bir kaynak olarak kullanılmak için de son derece uygundur. Ancak burada tartışılan problemleri ele almaya girişmek için okuyucularımızın nedenleri hangileri olursa olsun, kitabımızın onlara “felsefe yapma”nın ne anlama geldiği hakkında bir duygu, onun insanı ne kadar “derinden meşgul eden” bir şey olduğu hakkında bir fikir, nihayet en heyecan verici buldukları sorunları daha ileri düzeyde araştırmaya götürme yönünde bir arzu vermesini ümit ederiz.

1 METAFİZİK

Metafizik terimi, büyük Yunan filozofu Aristoteles'in (M.Ö.384-322) ölümünden sonra onun eserlerini yayınlayan öğrencileri tarafından verilmiş olan bir addir. Asli kullanımında bu adın kelimesi kelimesine anlamı "fizikten sonra gelen"dir. Bu, Aristoteles'in yayıncılarının üstadın bir araya getirmiş oldukları yazılarında *Fizik* adını verdikleri eserin arkasına yerleştirdikleri esere verdikleri addir. Ancak söz konusu eser felsefi anlamda da fizikten "sonra"ya, "öte"ye uzanmaktaydı. Çünkü o bazı bakımlardan fiziğin ve insani soruşturmanın diğer birçok alanının daha derininde yatan sorunları, bu diğer soruşturmaların temel varsayımları ve kuramsal temelleriyle ilgili soruları ele almaktaydı. Bundan dolayı "metafizik," gerçeğin doğasıyla ilgili temel soruları ele alan felsefe dalı anlamını kazanmıştır. Örneğin şunlar bu tür sorulardı:

- Acaba şeylerin bize görünme biçimleriyle gerçekten oldukları biçim arasında bir fark var mıdır?
- Zihinsel veya tinsel gerçeklik son tahlilde fiziksel dünyaya mı tabidir, yoksa tersi midir?
- Meydana gelen her şey, önceden belirlenmiş midir? Eğer öyleyse bu durum gerçekten özgür seçimlerde bulunma imkânımızı ortadan kaldırmaz mı?
- Bir şeyi farklı iki zamanda aynı şey yapan şey nedir?
- Bir şahsı tüm hayatı boyunca aynı şahıs yapan şey nedir?

Hatta bu son küçük örneğin gösterdiği üzere metafizik oldukça geniş bir felsefi konular grubunu kapsar. Fakat bu sorular, onların tümü doğrudan doğruya metafiziğin merkezinde bulunan soruyla, gerçeğin nihai yapısının ne olduğu sorusuyla ilgili olduklarından genel olarak bir araya getirilme eğilimindedirler. Özel bilimlerin gerçeğin bir parçası veya cephesi üzerinde yoğunlaşırlar. Felsefenin çeşitli dalları insan deneyinin bazı parçalarını veya cephelerini; estetik, sanatı; bilgi kuramı (epistemoloji), bilgiyi; ahlak felsefesi (etik), ahlaki hayatı ve değerleri ele alır. Buna karşılık metafizik bütünü, yani hangi biçim altında olursa olsun var olan her şeyi ele alır ve onun temel doğası üzerine sonuçlara ulaşmaya çalışır. Bu kısa bölümde metafizikçilerin tartıştıkları bütün konuları ele alacağımızı bekleyemeyiz, ancak metafiziğin ortaya attığı ve çözmeye çalıştığı en ilginç problemlerden birkaçı üzerinde derinlemesine düşünme yönünde çaba sarf edebiliriz. Meydana gelen her şey önceden belirlenmiş olup olmadığı tartışmasıyla başlayalım.

Kadercilik: Olacak olan olacaktır.

Her şeyin önceden belirlenmiş olduğunu söylemek büyük ölçüde kadercilik kokmaktadır. Kaderci bir tutum, bazen –örneğin bir felaket karşısında– faydalı olabilir. Ancak dünyadaki olayların akışını yöneten bir güç, “Kader” diye bir şeyin olduğunu farz etmek için bir neden var mıdır?

Kadercilikle belirlenimcilik arasında ayırım yapmak ihtiyacındayız. Bir tutumdan çok bir öğreti olarak anlaşıldığı şekliyle **kadercilik** birden fazla biçime bürünebilir. Kaderlerimizi kontrol eden bir çeşit metafizik bir gücün var olduğu düşüncesi, birçok Yunan efsanesinin merkezinde bulunduğu için, belki en aşına olduğumuz bir şeydir. Yunanlıların kabul ettiklerine göre kader, Patroklos’un Hektor tarafından öldürülmesine, Hektor’un Akhilleus tarafından öldürülmesine, Akhilleus’un da kendi payına Paris tarafından öldürülmesine karar vermişti ve bu olaylar dizisini tanrılar bile değiştiremezlerdi. Bu öğreti, insanların üzerlerinde fazla kontrolleri olmadığını hissettikleri doğal ve doğa-üstü güçler karşısındaki bir çaresizlik duygularını ifade etmektedir. Bununla birlikte bugün kendimizi doğa karşısında muhtemelen daha az çaresiz hissetmemizden ötürü zamanımızda bu düşünce daha az modadır.

Kadercilik doğrunun zaman-dışılığı hakkında bir öğreti olarak da ileri sürülmüştür. “İngiltere kraliçesi I. Elizabeth 24 Mart 1603’de öldü” cümlesini alalım. Bu cümle sözü edilen tarihte doğruydu. O zamandan bu yana doğru olarak kalmıştır ve ebedi olarak da doğru olmaya devam edecektir. Aynı şekilde bu cümle Elizabeth’in ölümünden önce gelen herhangi bir zamanda da doğruydu. O halde yaşadığı zamandan milyonlarca yıl önce sözü edilen özel günde onun öleceği doğruydu. Bu nedenle Elizabeth’in öldüğü gün, sizin bu cümleyi tam şu okuduğunuz anda okuyacağınız da doğruydu. Peki bundan bir sonuç çıkaracaksak, ne gibi bir sonuç çıkaracağız? Şüphesiz bu tür bir zaman-dışılığın bizim doğru hakkındaki kavramımızın bir özelliği gibi görüldüğünü söyleyebiliriz. Ancak bunun nasıl olup da hayatlarımızın bir şekilde önceden belirlenmiş olduğu ve yapabileceğimiz hiçbir şeyin bizim için önceden belirlenmiş olan bu şeyi değiştiremeyeceği dramatik sonucunu gerektirdiğini görmek zordur.

Kaderciliğin çok genel olarak gelecekteki olayların akışının değiştirilemeyeceğini, olacak olanın olacağını ileri süren görüş olarak anlaşılması da mümkündür. Ümitlerimiz, arzularımız, niyetlerimiz ve eylemlerimiz, kendileri de sözü edilen kaçınılmaz olaylar dizisinin bir parçası olduklarından herhangi bir değişiklik yapma gücüne sahip değildirlir. Bu görüş kaderciliğin yukarıda zikrettiğimiz birinci biçiminden, kaderi, doğal olayların yönünü belirleyen doğaüstü bir güç olarak ortaya koymama bakımından ayrılmaktadır. O, geleceğin neden dolayı değiştirilemez olduğu konusunda herhangi bir açıklama getirmemektedir. Kadercilikle belirlenimcilik birbirlerinden farklı şeyler olmakla birlikte, kadercilik geleceğin neden dolayı olacağı şekilde olması gerektiğini özel olarak belirten belirlenimcilikle bağdaşabilir.

Belirlenimcilik: Bir şey başka bir şeyi doğurur

Belirlenimciliğe göre meydana gelen her şey, daha önce gelen nedenler tarafından belirlenmiştir. Burada “belirlenmiştir” kelimesi iki olay veya şeylerin iki durumu arasındaki bir ilişkiye işaret etmektedir. A’nın B’yi belirlediğini söylemek hem A’nın B’nin *nedeni olduğunu* hem de A’nın B’yi *zorunlu kıldığını* (yani A bize verildiğinde B’nin onu takip etmesinin *zorunlu olduğunu*) söylemek demektir. Böylece belirlenimcilik her olayın, bu olayı doğuran nedenler zincirinin, sonsuza kadar geçmişe geri giden bir zincirin zorunlu bir sonucu olduğunu savunur. Daha genel bir biçimde ortaya koyarsak, bu görüşe göre, evrenin herhangi bir andaki durumu, bu andan doğrudan doğruya önce gelen andaki durumu göz önüne alınırsa, başka türlü olamazdı. Bu görüşün bir sonucu, evrenin herhangi bir andaki durumundan ancak tek bir mümkün geleceğin çıkabileceğidir. Bir başka sonuç evrenin gelecekteki bütün durumlarının –hiç olmazsa ilke olarak– bütünüyle önceden tahmin edilebileceğidir.

Her şeyin bir nedeni olduğu fikri makul görünmektedir. Ancak evrenin tüm tarihinin zorunlu, önceden belirlenmiş bir yol izlediği görüşü apaçık bir biçimde bu ilkedен çıkmaz ve apaçık olarak doğru değildir. O halde ona neden inanmamız gerekir?

Her olayın bir nedeni olduğu ilkesi, **nedensellik ilkesi** diye bilinir. O, (kuantum mekaniğinin bazı kısımları dışında) bilimin ve günlük hayatın önceden kabul ettiği bir şeydir. Eğer boynunuzda bir ağrı hissetmeye başlarsanız bir şeyin bu ağrının nedeni olduğunu varsayarsınız. Eğer doktorunuz size bunun nadiren ortaya çıkan şeylerden biri, nedeni olmayan bir olay olduğunu söylemeye çalışırsa hemen doktorunuzu değiştirmeniz gerektiği sonucuna varırsınız. İyi bir doktor olmak, ama bir hastanın ağrısının nedenini bilmemek mümkündür. Buna karşılık iyi bir doktor olmak, ama bazı ağrıların nedeni olmadığını inanmak mümkün değildir. Böyle bir inanç bir insanın gerek bir bilim adamı, gerekse sağduyu sahibi bir insan olarak inanırlılığını derhal ortadan kaldırır.

Nedensellik ilkesinin kendisinin mantıksal olarak belirlenimciliği gerektirmediği tamamen doğrudur. Ancak birinden diğerine götüren yol oldukça doğrudan bir yoldur. Nedensellik ilkesinin ilk kez Yunanlılar tarafından teklif edilmiş olan eski bir biçimi “hiçten hiçbir şeyin çıkamayacağı”nı söyler. Açıktır ki bu, hiçten ve herhangi bir neden olmaksızın birdenbire varlığa gelen şeylerin imkânını dışarı atmaktadır. Ancak o aynı zamanda bir eserin, nedeninde veya nedenlerinde mevcut olan şeyden fazla bir şeyi içinde bulundurabilme imkânını da dışarı atmaktadır. Örneğin bir araba kendisini meydana getiren parçalarının toplamından daha ağır olamaz; bir tenceredeki su, onu ısıtan ısıtıcıdan daha sıcak olamaz. Bu düşünceler **yeter sebep ilkesi** diye bilinen şeye götürür. Bu ilke en basit biçiminde her şeyin tam bir açıklamasının var olduğunu söyler. Bu ilkenin aynı şekilde olaylar, şeyler

ve durumlar için de geçerli olduğu düşünülür. Eğer basitleştirmek için sadece (doğa yasalarını içlerine almalarına izin verdiğimiz) durumlardan söz edersek, bu ilke şeylerin herhangi bir durumuyla (S) ilgili olarak bu durumu (S) meydana getirmek için *yeterli* olan bir başka *durumun* veya bir durumlar birleşiminin © var olduğunu ileri sürer. C'nin S'yi meydana getirmek için yeterli olduğunu söylemek, C olduğunda S'nin zorunlu olarak ondan çıkacağını söylemek anlamına gelir. Böylece S'nin tam açıklaması C'nin doğru bir betimlenmesi demektir.

Biraz önce söylediğimizi bir örnekle resimleyelim. S'nin Titanic'in batması olduğunu farzedelim. C bu batışın meydana gelmesine katkısı olan bütün ilgili faktörler, yani geminin rotası ve hızı, çarptığı buz dağıının gidiş yönü ve pozisyonu, buz dağıının büyüklüğü, geminin gövdesinin kalınlığı, buzun ve onunla çarpışan çeliğin fiziksel yapısı, buzun çelikle çarpıştığında yana gitmek veya parçalanmak yerine onu yırtması olayını açıklayan fizik yasaları vb. olacaktır. Bu listenin sonuza kadar genişletilebileceğini görmek kolaydır. Bu olayın tam açıklaması için çok şey için içine katılabilir. Örneğin tam bir açıklama için geminin limanı tam o terk ettiği anda terk etmesi, dünyanın kutuplarında buzun bulunması ve radarın o zamanlar daha keşfedilmemiş olması olgularını da zikretmek zorundayız.

Şimdi S nin içinde bulunduğumuz anda tüm evrenin durumu olduğunu farz edelim. Yeter sebep ilkesine göre bunun da tam bir açıklaması vardır. Bu açıklama evrenin daha önceki bütün zamanlarda hangi durumda olduğu yanında zamanla evrenin değişme tarzını idare eden doğa yasalarının tasviri olacaktır Ancak eğer bu gerçekten tam bir açıklamaysa, o zaman evrenin şimdi içinde bulunduğu durum daha önce içinde bulunduğu durumlarla doğa yasalarının *zorunlu sonucudur*. Onun başka türlü olması mümkün değildi. Onun başka türlü olmasının mümkün olduğunu söylemek şu andaki durumda evrenin bazı özelliklerinin açıklanamaz olduğunu söylemek demektir. Onların herhangi bir neden olmaksızın sadece öylece ortaya çıkmaları demektir. Bu imkân ise işte tam da yeter sebep ilkesinin reddettiği şeydir.

Böylece belirlenimcilik kendisini kuramsal olarak çok akla yakın kılan yeter sebep ilkesinin bir sonucu gibi görünmektedir. Onun inandırıcılığı da uzun zamandan beri çağdaş bilimin temel ön kabullerinden biri olması olgusundan destek almaktadır. Geçen dört yüzyıldan daha uzun bir zaman süresince bilimin gösterdiği hayranlık verici ilerlemenin büyük çoğunluğu mekanist ve belirlenimci bir dünya görüşü, evreni bir bilardo masasının üzerindeki toplar gibi değişmez yasalara göre hareket eden ve birbirleri üzerine etkide bulunan bir nesnelere sistemi olarak ele alan görüş sayesinde gerçekleşmiştir. Bu benzetme gerçekten işe yarar bir benzetmedir ve yukarıda söylediğimiz şeyin diğer sonuçlarını da ortaya koymaktadır.

Delikleri olmayan bir bilardo masası farz edelim. Bu masa üzerinde bir bilardo topunu harekete geçirirsem on saniye sonra onun nerede olacağını önceden söylemem az çok mümkündür. İyi programlanmış ve masanın boyutları, başlangıç durumu, topun hız ve istikameti, topla masanın yüzeyi arasındaki sürtüşmenin düzeyi, masanın kenarındaki kauçuk bandın elastikiyeti, topa verilen falso ve bu falsonun tipi vb. hakkında kesin verilerle donatılmış bir bilgisayar gelecekte herhangi bir anda büyük bir kesinlikle bu topun durumunu önceden söyleyebilir. Masanın üzerinde hareket edecek bir başka topun bu topun yanına eklenmesi durumunda bilgi-

sayar bu ilave edilen topun meydana getireceği ek karmaşıklığı da hesaba katabilir ve bu topların birbirlerine çarpıp çarpmayacaklarını, eğer çarpacaklarsa çarpmanın nerede, ne zaman meydana geleceğini ve hangi sonuca yol açacağını önceden söyleyebilir. İlke olarak, masa ne kadar büyük olursa olsun ve onun üzerinde ne kadar çok top hareket ettirilirse ettirilsin, kâfi derecede doğru veriler yüklenen yeter derecede güçlü bir bilgisayar her topun gelecekte herhangi bir anda nerede olacağını ve ne yapacağını önceden söyleme gücüne sahip olmalıdır.

Son birkaç yüzyıldan fazla bir zamandır o kadar olağanüstü bir biçimde başarılı olmuş olan bilimsel bakış açısı, bilardo masası ile içinde yaşadığımız gerçek dünya arasındaki farkı bir nitelik değil, nicelik farkı olarak görür. Evren daha fazla nesneyi içine alabilir. Bu nesnelere daha az benzer, aralarındaki etkileşimler inanılmayacak kadar karmaşık olabilir. Ancak bunlara rağmen onların davranışını yöneten, az sayıdaki, temel evrensel yasalardır. Uygun bir şekilde programlanmış ve yeter derecede bilgiyle donatılmış kâfi derecede güçlü bir bilgisayar, ilke olarak, gelecekteki herhangi bir zamanda evrenin durumunu tam bir kesinlikle önceden görmek imkânına sahip olacaktır.

Bilim adamlarının dünyaya bakış tarzları gerçekten hala bu mudur? Belirsizlik ilkesi gibi keşifler veya daha yakınlarda ortaya çıkan kaos kuramı hakkında ne diyeceğiz? Onlar belirlenimciliği yere sermediler mi?

Şüphesiz kuantum mekaniği belirlenimciliğin prestijini bir ölçüde sarsmıştır. Belirsizlik ilkesine göre nedensel olarak belirlenmemiş bazı olaylar –bazı şartlarda tek tek elektronların davranışı –mevcuttur ve bundan dolayı onlar hakkında öndeyide bulunmak imkânsızdır. Söz gelimi belli bir durumda on elektrondan yedisinin belli bir şekilde davranacağını önceden söyleyebiliriz. Ancak herhangi bir bireysel elektronun nasıl davranacağından emin olamayız. Buna verilebilecek doğal cevap, elektronun ne yapacağını önceden söyleyemememizin nedeninin onun davranışını belirleyen nedensel faktörler hakkındaki bilgisizliğimiz olduğunu varsayar. Ancak kuantum fizikçilerinin çoğunluğu açıkça bu görüşü reddetmektedir. Onlar belirsizliğin sadece bizim bilgisizliğimizden ileri gelmediğini, bizzat doğanın kendisinde yattığını söylemektedirler.

Bu iddiayla ilgili iki nokta üzerinde durulmaya değer. Birinci olarak içlerinde en ünlüsü Albert Einstein olmak üzere bu belirsizlik ilkesinden her zaman şüphe etmiş olan bazı fizikçiler vardır. Einstein ona “Tanrı zar atmaz” diyerek itiraz etmiştir (Bu itirazına fizikçi meslektaşı Niels Bohr ise şöyle cevap vermiştir: “Albert, Tanrı’ya ne yapacağını söylemeyi bırak!”) İlerde bir gün bugünkü modelimize göre belirsiz ve dolayısıyla açıklanamaz gibi görünen olaylar hakkında bir açıklama verecek farklı bir kuramsal modele ulaşmamız mümkündür. İkinci olarak söz konusu belirsizlik sadece atom-altı parçacıklar için geçerlidir. Mikroskopik olarak küçük cisimlerden astronomik ölçülerde dev nesnelere uzanan daha büyük cisimler dünya-

Dizin

ABD, 206
acı problemi, 260
adalet, 185-186, 190, 198-199, 207
Adem ve Havva, 263
ahlak, 136, 139, 160
~ dili, 139-141, 156-157, 205
~ felsefesi, (etik), 1, 135
~ ilkeleri, 135, 138, 160, 178
~ kodları, 145, 147, 149, 151, 170
~ kuralları, 146-147, 158, 171, 178
~ yargıları, 138-140, 155-157, 177, 244
~ a dayanan kanıt, 259
~ i değerler, 143, 145, 147, 149
~ i doğacılık, 152, 155, 161
~ i evrenselcilik, 143
~ i görecilik, 62, 143-144, 146, 148, 156, 170, 178
~ i ikilemler,. 143
~ i ilerleme, 146, 148-149
~ i mutlakçılık, 143
~ i nesnelcilik, 143
~ i yargılar, 244
~ i değerler, 143, 145, 147, 149
~ i ikilemler,. 143
~ i ilerleme, 146, 148-149
deontolojik yaklaşım ve ahlak, 160
durum ahlakı, 142, 156, 177
~ ahlakı, 175, 177-178
faydacı ahlak, 178
özel ahlak, 135-137, 145, 151, 158, 162
Ahlak Metafiziğinin Temelleri, 25

Ahlakın Soykütüğü Üzerine, 277
ahlaklılık, 135
Akhilleus, 2
akıl
~ ve ahlak, 154, 178
~ yetisi, 159
akılcı tutum, 150
akılcılık, 40-41
akılsallık, 67, 119-120
~ ufku, 240
algı perdesi, 45, 50, 52
amaçlılık tezi, 102
Anaksimandros, 21
analitik felsefe, 94
Andromeda galaksisi, 29
Anselmus, 247-249
anti-gerçekçilik, 60, 62, 128, 131, 134
apartheid, 149
araç değerler, 166
Aristoteles, 1, 32, 107-108, 121, 129, 133, 174-178, 214, 252
~çi fizik, 108
astroloji, 105
astronomi, 105, 128, 131
aşırı şüphencilik, 34-37
aşkın metafizik, 25
atom-alt, parçacıklar, 5, 20, 120
atom-altı düzey, 15
Aziz Augustinus, 262
Aziz Paul, 194

Babbage, Charles, 220
Bach, 226, 228, 275
Bacon, 37, 68, 126
Balzac, 219-220

- basit belirlenimsizlik, 14
 Batlamyüs, 62-64
 Beaumont, 239
 beden
 ~ dışı deneyimler, 78
 ~ ve zihin ilişkisi, 82-83
 Beethoven, 229, 232, 239
 belirlenimcilik, 2-4, 6-9, 11-17, 25
 katı belirlenimcilik, 7, 12
 yumuşak belirlenimcilik, 11-13, 17
 belirlenimsizlik
 basit belirlenimsizlik, 14
 belirlenimsizcilik, 13-14
 belirsizlik ilkesi, 5, 15
 Bentham, Jeremy, 163-164, 168
 benzerliğe dayanan kanıt, 75-77, 256
 Berkeley, George, 23, 51, 53
 Berkeley'in idealizmi, 52, 57, 59, 127
 biçimcilik, 229
 bilgelik, 169, 178, 250, 266
 bilgi
 ~ iman ayrımı, 268-269
 ~ kuramı, 33, 69, 74, 81, 83, 102
 ~nin kova kuramı, 120
 doğallaştırılmış bilgi kuramı, 65-67
 normatif bilgi kuramı, 65-66
 bilim
 ~felsefesi, 104, 128, 133
 ~in başarısı, 105-106
 ~in ilerlemesi, 105-106
 ~sel gerçekçilik, 127
 ~sel metodoloji, 106-107
 ~sel yöntem, 106, 124, 126
 ilerleme ve bilimin başarısı, 105, 127, 132, 133-134
 normal bilim, 128-129, 131, 133
Bilimsel Devrimlerin Yapısı, 130
 bilinç, 2, 77-78, 101-102
 bilişsel görecilik, 61
Bir Adalet Kuramı, 190, 198-199
 bireycilik, 185, 195
 bireysel özerklik, 187
 birincil nitelikler, 47, 49
Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, 184
Bleak House, 219
 Botticelli, 233
 Boyle yasası, 121
 Brahms, 229
 Budizm, 243
Bulantı, 19
 bulaşma kuramı, 226-229
 Camus, 19
Candide, 124
Casablanca, 221
 Celan, Paul, 212
 Cengiz Han, 35
 Churchill, 123
 çalışma hakkı, 184
 çeşitlilik, 136, 144-145, 157, 194, 204
 görüş çeşitliliği, 144
 kültürlerin çeşitliliği, 144
Çıkış Yok, 19
 çoğulculuk, 197, 204
 Dalton, 129
 Darwin, 126, 128, 131
 ~ci kuram, 107
 Davis, Miles, 233, 235-236, 238
 davranış
 ~ ve zihin ilişkileri, 93, 98-99
 davranışçılık, 85, 88, 91, 94, 99
 dayanışma, 187
 değer, 215-242
 araç değerler, 166

- ~ yargıları, 151-152, 155, 157
iç değerler, 166
olgular ve değerler, 151, 173
değerlendirme ve estetik, 245
demokratik sosyalizm, 195, 208
deneycilik, 40-42, 49
deontolojik yaklaşım: ahlak, 160
Descartes, René, 37-42, 45, 47, 49, 52-53, 65-66, 68, 81-83, 126, 176, 248, 250, 267
devlet
~ ve faydacı görüş, 205, 207
~ ve toplumsal sözleşme kuramı, 202, 208
~ in otoritesi, 199, 202, 204
minimal devlet, 185
devrimci bilim, 128-129
dışavurum ve sanat, 225
dışavurumsallık, 223, 225
Dickens, 219-220
din, 243-276
din felsefesi, 245-246
Diyalektik Aklın Eleştirisi, 19
“*dır*”-“*malıdır*” problemi, 153-155
dogmatizm, 209
doğa
~ yasaları, 4, 24, 110, 112, 116-117, 255, 269
doğal durum, 202-204
doğal haklar, 205
doğallaştırılmış bilgi kuramı, 65-67
evrensel doğa yasaları, 112
insan doğası, 188-189
doğacılık
ahlaki doğacılık, 152, 155, 161
Doğal Dine İlişkin Konuşmalar, 256, 262
doğrudan gerçekçilik, 43-49
doğruluk, 126-128, 132, 134
~ ve sanatta, 224
doğrunun uyuşmacı kuramı, 61
doğrunun tutarlılıkçı kuramı, 61, 64, 66
Dostoyevski, Fyodor, 19, 264-265
Dublin, 53
durum ahlakı, 142, 156, 177
duygu dili, 140-141
duyguculuk, 138, 141, 143, 152, 156, 160, 177
düşünce özgürlüğü, 190
Dworkin, Ronald, 183-184
Eden bahçesi, 263
eğilimler, 173-174
~ ve davranışçı, 92
Einstein, Albert, 5, 121, 123, 129, 131, 133
Ellington, Duke, 228
Elliot, George, 213, 221-222, 224
EMİ, 169
emir
emretme ve ahlak dili, 155-156
koşullu emirler, 157
en büyük mutluluk ilkesi, 162-163
epifenomencilik, 74-75
epistemoloji, 1, 33
erdem
~ ahlakı, 175, 177-178
~ler, 174-177
ereksellik kanıtı, 254, 258
estetik, 1, 25
~ haz, 212, 236
~ tepki, 233-234
~ tutum, 233
~ yargı, 236-239
değerlendirme ve estetik, 245
yorumlama ve estetik, 275
eşit özgürlük, 185
eşitlik, 186, 190, 193, 199
fırsat eşitliği, 187-188, 203

- eşitsizlik, 180, 183, 185-189, 190, 192, 195-197, 199, 208
 sonuç eşitsizliği, 187
 etik, 136 *bkz.* ahlak felsefesi
 etnosantrizm, 145
 Euklides geometrisi, 26
 evrensel çekim kuramı, 20, 106, 125, 131
 evrensel doğa yasaları, 112
 evrensel yasalar, 5
 evrenselcilik
 ahlaki evrenselcilik, 143
 evrenselleştirilebilme ilkesi, 159-160, 172
 evrim kuramı, 107, 121, 128, 258
 eylem faydacılığı, 169-170
 Eyüp, 260-261, 264
Eyüp'ün Kitabı, 260, 261-264
- faydacı ahlak, 178
 faydacılık, 161, 164, 166-169, 205-207
 eylem faydacılığı, 169-170
 felsefî şüphencilik, 34
 fenomencilik, 23, 56-58, 69
 fenomenoloji, 101, 103
 fırsat eşitliği, 187-188, 203
 Fichte, Johann, 29
 Fielding, Henry, 243
Fizik, 1
 fizikalizm, 20, 22-23, 99
 Fletcher, 239
 Forester, C. S., 221
 Forsythe, Frederick, 221
 Fransa, 152, 164
- Galilei, 37, 47, 68, 107, 108, 126, 129, 131,
 Gandi, 146
 Gaskell, 220
 Gassendi, Pierre, 250
- Gaunilolu Marmoutier, 249
 Gaye, Marvin, 225
 gelenek
 ~ ve Hume'un tündengelimsel akıl yürütmesi, 114
 ~ ve görsel temsil, 218
 genelleme, 115
 ~ler, 112
 gerçek
 ~ğin sanatta temsili, 213
 ~çi olmama, 60
 gerçekçilik, 43, 59-60, 127-128, 134
 doğrudan gerçekçilik, 43-49
 safdil gerçekçilik, 43
 gerekçeler ve nedenleri, 10, 13
 Goodal, Jane, 113
 Goodman, Nelson, 117-119
 Goya, 212
 görecilik, 61-62, 65, 68-69, 143, 146, 148, 156, 178
 ahlaki görecilik, 62, 143-144, 146, 148, 156, 170, 178
 bilişsel görecilik, 61
 görelilik kuramı, 43
 görüş çeşitliliği, 144
 Green, Al, 225
 Grisham, John, 221
 güç, 200-202
 ~ ve duygu, 141
 güvenilirlik, 66
 güzellik, 240-241
 ~ ve estetik, 234-238
- hak
 haklar, 182, 184, 187-188, 208
 haklar ve liberteryen görüş, 203, 208
 çalışma hakkı, 184
 mülkiyet hakkı, 181-184
 seçme hakkı, 192
 sivil haklar, 146

- hakkaniyet, 186-187, 207
 Harun, 269
 Harthorne, Charles, 250
 hayal gücü
 ~ ve edebiyatta, 221, 224, 226
 haz
 ~ ve değer ilişkisi, 212
 Heidegger, Martin, 31
 Herakleitos, 22
 Hick, John, 265
 Hinduizm, 245
 Hitler, 136, 151
 Hobbes, Thomas, 11, 176, 204
 Hopkins, Gerald Monley, 72
 hoşgörü, 136, 138, 144-145
 ~süzlük, 209
 Hristiyanlık, 243, 256, 262, 266-267, 275
 Hume, David, 11, 53, 112, 114, 116-117, 119, 164, 256, 258, 262, 268, 270
 Hummel, 239
Hylas ve Philonous Arasında Üç Konuşma, 53

 I. Elizabeth, 2
 ılımlı şüphecilik, 34-35, 37
 Immanuel, Kant, 23-30, 41, 54, 127, 157-161, 170, 234-237, 250, 259
 ~çı ahlak, 157-159, 178
 ırk ayrımcılığı, 149, 207

 İbni Rüşt, 252
 İbrahim, 249
 iç değerler, 166
 idealizm, 29-30, 54, 59, 69
 Berkeley'in idealizmi, 52, 57, 59, 127
 mutlak idealizm, 29
 transandantal idealizm, 23
 ifade özgürlüğü, 182, 190

 ikicilik, 21, 73, 77-79, 83, 99
 ikincil nitelikler, 47, 48
 ilerleme ve bilimin başarısı, 105, 127, 132, 133-134
 ilk durum, 190
 ilk günah, 263-264, 267
 iman
 ~ ve Kierkagaard'ın görüşü, 267
 inanç ve kesinlik, 36, 37
 indirgemecilik, 152
İnsan Bilgisinin İlkeleri, 53
 İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 114

 insan doğası, 188-189
 irade
 ~ özgürlüğü 6-7, 11-12,
 özgür irade, 6-8, 11-18, 25, 263, 265-266
 sezgi ve özgür irade, 8
 iradecilik, 271
 İsa, 146, 252, 269, 275, 277
 İslam, 243, 256
 istem, 13-14, 17
 isteme, 56
 işlevselcilik, 92, 98-99
 iyi, 200, 203
İyinin ve Kötünün Ötesinde, 277

 James, William, 28, 243, 260, 172, 274
 Jean d'Arc, 164, 166
 Johnson, Samuel, 55

 kadercilik, 2
 Kafka, 19
 Kane, Robert, 14
 Kantçılık, 170
 kaos kuramı, 5-6, 14-15
 kapitalizm, 180
Karamozov Kardeşler, 224

- karma kavramı, 263
kategorik emirler, 157
kategorik emperatif, 157-160, 172, 174
kategorik emperatif kuramı, 157, 160
katı belirlenimcilik, 7, 12
kaygan yokuşlar, 197
Keats, John, 220, 266
kendinde şeyler, 29-30
kendini gerçekleştirme, 193
kesinlik
 kuramsal kesinlik, 35-36
 metafizik kesinlik, 35
Kierkegaard, Sören, 19, 267
Kitab-ı Mukaddes, 34, 64, 107, 247, 249, 253, 260, 275
Kolomb, 33
Konfüçyüs, 159
Konfüçyüsçülük, 244, 271
Kopernik, 36-37, 43, 62-64, 108
korkuluk adamlar, 197
koşullu emirler, 157
koşullu tümdengelimsel yöntem, 134
kozmojik kanıt, 251, 253-254, 257, 259
köktenci uylaşımçılık ve sanatta temsil, 217
kölelik, 139, 144
Köln, 252
kötü problemi, 260, 262
Kral Lear, 221
Kuantum mekaniği, 3, 14-15, 43
Kuhn, Thomas, 128, 134
kural faydacılığı, 169-170, 172, 206
kurtuluş
 ~ ve dinin içinde, 244
kültürlerin çeşitliliği, 144
Lavoisier, 121-122
Leviathan, 204
Lewis, C. S., 265
liberalizm, 180, 185, 190, 195, 198
liberteryenizm, 180, 184-185, 187
 liberteryen özgürlük kavramı, 198-199, 203, 208
 liberteryen ütopya, 184
Locke, John, 11, 41, 47, 52-53
London, Jack, 256
mantıkçı pozitivism, 119
mantıksal davranışçılık, 83, 85
Marksizm, 124
matematik, 139
materyalizm, 18, 20, 25, 51, 53
Matta Passion, 226
meritokrasi, 196
metafizik, 1-2, 7, 11, 20, 28, 30
 ~ kesinlik, 35
 ~ özgürlük, 6-7, 11-12
 aşkın metafizik, 25
 spekülatif metafizik, 25
Metafizik Düşünceler, 38, 40, 81-83
Michelangelo, 224, 275
Michelson-Marley deneyi, 121
Middlemarch, 213, 221-222
Mill, James, 164
Mill, John Stuart, 57, 163
Milton, 275
mimesis, 214, 219, 222
minimal devlet, 185
Moby Dick, 221
modus tollens, 123
modus ponens,
Monet, Claude, 213
Moskova, 41
Musa, 171, 249
mutlak idealizm, 29
mutlakçılık, 143
 ahlaki mutlakçılık, 143

- mutluluk, 161-166, 168-169, 175, 183, 206-207
- mülkiyet hakkı, 181-184
- Müslümanlık, 266
- müzik dili, 228
- müzik-dışavurum, 228
- Napoli, 252
- nedensel ilişkiler, 114
- nedensellik ilkesi, 3, 26
- negatif özgürlük, 179-180, 190-192, 197
- nesnelcilik
 - ahlaki nesnelcilik, 143
- Neşeli Bilim*, 277
- Newton, 125, 128-129, 131-133, 270
 - ~ fiziği, 128-129, 133
- Nietzsche, 19, 276
- nihilizm, 277
- Nikomakhos Ahlakı*, 176
- Norman Richard, 195
- normal bilim, 128-129, 131, 133
- normatif bilgi kuramı, 65-66
- Occam
 - Occam'ın usturası, 254, 256-257
 - olgu-değer uçurumu, 152, 154-155
 - olgular ve değerler, 151, 173
 - olumsal varlık, 250
 - orta iyi, 191, 193
 - Othello*, 226
 - otorite, 200-207
 - ~ ve kuvvet ilişkisi, 179
 - otoritecilik, 138
 - Oyunun Kuralı*, 231
- önkabuller
 - ~ ve zevkler ve ahlak, 137
- öncüller
 - ~ ve inançlar, 37
- öndeyi, 5-6
 - ~ ler, 106, 108, 122, 125-126
- özdeşlik kuramı, 94-97
 - örnek ~ ği kuramcısı, 98-100
 - türsel özdeşlik kuramcısı, 99
- özbilinç, 17
- özel ahlak, 135-137, 145, 151, 158, 162
- özel mülkiyet, 187, 193
- özerklik, 199
 - bireysel özerklik, 187
- özgür irade, 6-8, 11-18, 25, 263, 265-266
- özgür seçim, 263, 265
- özgürlük, 179, 184, 191, 181-188, 194, 208
 - ~ duygusu, 16
 - ~ kavramı, 179, 191, 197, 208
 - düşünce özgürlüğü, 190
 - eşit özgürlük, 185
 - ifade özgürlüğü, 182, 190
 - irade özgürlüğü 6-7, 11-12,
 - negatif özgürlük, 179-180, 190-192, 197
 - pozitif özgürlük, 191-192, 194-195, 197-198, 201, 207-208
 - pratik özgürlük, 6-7, 11-12
 - seçme özgürlüğü, 180, 199
 - temel özgürlükler, 184
- Özgürlük Üstüne*, 164
- öznellik, 42, 45, 238
- paradigma, 133
 - ~ değişikliği, 130
 - Kuhn'un paradigma kuramı, 128-133
- Paris, 152, 252
- Pascal, Blaise, 271-272
 - Pascal'ın bahsi, 271-272
- Pasteur, Louis, 129, 131
- Pastoral Senfoni*, 232
- Pater, Walter, 232

- paternalizm, 208
pederşahilik, 194
Pilatus Pontius, 60
piyasa, 196, 198, 208
Plantinga, Alvin, 250
Platon, 21, 174-177, 214
Pollock, Johnson, 233
Popper Karl, 120-122, 124-127, 133
 Popper'in bilimsel yöntemine ilişkin açıklaması, 124
 Popper'in yanlışlanabilme ilkesi, 124, 126
 Popper'in yöntemi, 120-121
pozitif özgürlük, 191-192, 194-195, 197-198, 201, 207-208
Pratik Aklın Eleştirisi, 25
pratik kesinlik, 35
pratik özgürlük, 6-7, 11-12
Primavera, 233
Putnam, Hilary, 68

Rawls, John, 190
reductio ad absurdum, 227
Reform, 33
reggae, 112
rekabet, 180, 193, 196
rekabetçilik, 193
reklamcılık, 141
Rembrandt, van Rijn, 215, 217, 240
Renoir, Jean, 231
rıza
 ~ ilkesi, 203-207
roman
 ~ ve temsil, 222, 224
Rönesans, 53
ruh göçü, 78, 80
Russell, Bertrand, 58, 257
Ryle, Gilbert, 84-85, 90
saçmaya indirgeme, 227
safdil gerçekçilik, 43
sağduyu, 3, 6, 8, 12, 16-17, 43, 131, 162, 167-169, 179-180, 195, 211
Salt Aklın Eleştirisi, 25
Samimilik
 ~ ve sanat, 224
sanat
 ~ felsefesi, 211
 dışavurum ve sanat, 225
Sartre Jean-Paul, 16, 19, 102
sati, 145
Savaşın Felaketleri, 212
Searle, John, 154
seçim
 ~ ve ahlak, 149
 özgür seçim, 263, 265
seçkincilik, 209
 ~ ve estetikte, 241
seçme
 ~ hakkı, 192
 ~ özgürlüğü, 180, 199
sezgi
 ~ ve özgür irade, 8
 ~ ve estetik değer biçme, 211-213
Shakespeare, 91, 223, 226, 239
Sinekler, 19
sivil haklar, 146
sivil itaatsizlik, 206
siyaset felsefesi, 179, 184, 188
Sokrates, 21, 146
Sonbahar Ritmi, 233
Sonbahar'a, 20
sonuç eşitsizliği, 187
sonuççuluk, 161, 168
sorumluluk, 8, 186
soruyu rica etmek, 50-51, 115
sosyal adalet, 186
sosyal demokrasi, 180, 186-187, 203
saterioloji, 244

- soul müzik, 227
 spekülatif metafizik, 25
 Stendhal, 260
 Stravinski, 224, 228
Summa Contra Gentiles, 252
Summa Theologiae, 252
- şüphecilik, 34-35, 37, 40, 42, 50, 60, 65, 68, 105, 114
 aşırı şüphecilik, 34-37
 felsefi şüphecilik, 34
 ılımlı şüphecilik, 34-35, 37
 yöntembilimsel şüphecilik, 34, 37-38
 yumuşak şüphecilik, 34
- taklit, 213-215, 219, 234
- Tanrı, 243-276
 ~ nın ölümü, 274, 277
 ~ savunması, 262, 264-267
 ~ nın varlığına ilişkin Kant'ın kanıtı, 259
 ~ nın varlığın kozmolojik kanıtı, 254, 257, 259
 ~ nın varlık bilimsel kanıtı, 249-250, 254, 275
 dünyanın yaratıcısı olarak, 250
- tanrıtanımazcılık, 53, 224
- Taoculuk, 243, 256, 266, 275
- Taylor, Harriet, 164
- Taylor, Charles, 191, 240
- tekbencilik, 58, 69
- tekçilik, 18
- teleoloji, 176
- temel özgürlükler, 184
- temelcilik, 65-66
- temsil, 213, 215-219, 234
 ~ edicilik, 213
 ~ ve edebiyat, 219
 ~i algı kuramı, 50, 52
 ~i gerçekçilik,, 47-49, 51, 53-55, 59, 127
 gerçekçiliğin sanatta temsili, 213
 köktenci uylaşımçılık ve sanatta temsil, 217
- Tennyson, 220
- teoloji, 252
- Tevrat, 245, 275
- Thales, 20-21
- The Concept of Mind*, 90
- theodicy, 262
- Thomas, Aquinas, 251-252, 267
- Tillich, Paul, 243
- Tom Jones*, 243
- toplumsal sözleşme kuramı, 202, 208
- toplumsal sorumluluk, 186
- transandantal idealizm, 23
- tutarlılık kuramı, 66
- Tümdengelim, 112-113
 ~sel akıl yürütme, 112
 koşullu tümdengelimsel yöntem, 134
 yansıtma ve tümdengelimsel akıl yürütme, 116-119
- Tümevarım, 109-113, 115-120, 124-126, 14
 ~ problemi, 109, 113, 117, 119-120
 ~sal akıl yürütme, 110-113, 115, 118-119, 124, 134
 ~sal genellemeler, 112, 117
- türsel özdeşlik kuramcısı, 99
- uylaşım, 217-219
- V. Henry, 226
- Varlık ve Hiçlik*, 19
- varlıkbilim, 22
- varoluşçuluk, 19
- Vergilendirme, 186, 196
- vicdan

- ~ ve yasalarla çatışma, 207
Voltaire, 124
voluntorizm, 271
Womack, Bobby, 225
- Yahudilik, 243, 256, 266, 275
yansıtma
~ problemi, 112
~ ve tümdengelimsel akıl
yürütme, 116-119
yaratım kuramı, 107
Yargı Gücünün Eleştirisi, 234
Yargı Gücünün Eleştirisi, 25
yasal kodlar, 170
yaşasın-kahrolsun kuramı, 139
“yevi” paradoksu, 118-119
yeter sebep ilkesi, 3-4, 252
yorumlama
~ ve estetik, 275
Yöntem Üzerine Konuşma, 82
- yöntembilimsel şüphecilik, 34, 37-38
yumuşak belirlenimcilik, 11-13, 17
yumuşak şüphecilik, 34
- zarar ilkesi, 164, 179, 208
Zenon, 21
Zerdüşt Böyle Dedi, 277
zevk, 138
zihin, 72-103
~ dili, 84-85, 87-89, 91-93, 95, 99
~ felsefesi, 71, 74, 85, 89, 91-92, 94, 99, 101
~ halleri, 85, 90-94, 96-99, 101
~ kavramı, 90
~ ve bilinç, 72, 75, 78
~ ve beden ilişkisi, 82-83, 103
~ ve beyin özdeşliği, 94
Zorunlu varlık, 248